

Comparison of Mystical Love in the Poems of Safi Hirani and Maulana Jalaluddin Rumi

Faryad Nihad Haji¹, Sirwan Jabar Amin²

¹ Kurdish department, Faculty of Education, Soran university, ²Kurdish department, Faculty of Arts, Soran university

DOI: <https://doi.org/10.31918/twejer.2471.06>

Published: 21/07/2024

Abstract

Mawlana, Jalal al-Din Rumi and Safi Hirani are two knowledgeable and well-known Persian and Kurdish artists, who within their Ghazals the subject of love and its characteristics are evidently displayed. Although artists and experts of art have much examined and analysed the two poet's verses, in the field of comparison and evaluation, few efforts were made with respect to mystical love in the work of the two poets. Despite the long time period between the lifetimes of the two artists, in this study we endeavour to highlight love and characteristics of love, and point out common and different features of the term of love. The results obtained from the analysis of the verses of the two artists reveal that the true love has some characteristics which are manifested in their work. Also the perspectives of the two poets concerning love are relatively the same.

Keywords: Key Words: love, mysticism, Mawlana, Safi, mystic

بهراوردی عه شقی عیرفانی له شیعرهکانی صافی هیرانی و مهولانا جهلاله دینی پۆمیدا

پ. د. سیروان جهبار ئهمین (زه‌ند)

زانکۆی سۆران

فریاد نیهاد حاجی

زانکۆی سۆران

پوخته

مهولانا جهلاله دینی پۆمی و صافی هیرانی دوو شاعیر و عاریفی به‌ناوبانگی ئه‌ده‌بی فارسی و کوردین، که له دوو توێی شیعره‌کانیاندا بابه‌تی عه‌شق و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو په‌نگیانداوه‌ته‌وه. هه‌رچه‌نده‌ ئه‌دیب و شاره‌زایانی بواری ئه‌ده‌ب لیکدانه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی زۆریان سه‌باره‌ت به‌ هۆنراوه‌کانی ئه‌م دوو شاعیره‌ کردووه، به‌لام له‌ مه‌یدانی به‌راورد و هه‌لسه‌نگاندن، هه‌تا ئیستا کاریکی ئه‌وتۆ له‌ بواری عه‌شقی عیرفانی لای ئه‌م دوو شاعیره‌ ئه‌نجامه‌ندراوه. له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا هه‌ولمانداوه تیشک بخه‌ینه‌ سه‌ر عه‌شق و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی عه‌شق و خاله‌ هاوبه‌ش و جیاوازه‌کانی چه‌مکی عه‌شق له‌ نێوانیان ده‌ستنیشانکه‌ین. ئه‌و ده‌ره‌نجامانه‌ی له‌ شیکردنه‌وه‌ی شیعره‌کانی ئه‌م دوو شاعیره‌ به‌ده‌سته‌تاتوون، ده‌رخه‌ری ئه‌وه‌ن عه‌شقی حه‌قیقی چه‌ند تاییه‌تمه‌ندییه‌کی هه‌یه، که له‌ شیعره‌کانی هه‌ر دوو شاعیردا به‌ پێژه‌ی جیاواز دیار و به‌رجه‌سته‌ن. هه‌روه‌ها سه‌ره‌پای ئه‌و مه‌ودا زۆره‌ زه‌مه‌نییه‌ی نێوان ژیا‌نی هه‌ردوو شاعیر، پ‌وانگه‌ی هه‌ردووکیان سه‌باره‌ت به‌ عه‌شق تارا‌ده‌یه‌کی زۆر هاوشیوه و وه‌ک یه‌که، هۆکاره‌که‌ش بۆ ئه‌وه‌ ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی هه‌زر و جیهان‌بینی ئه‌م دوو شاعیره‌ شه‌ریعه‌ت و عیرفانی ئیسلامی بووه.

وشه‌ کلیلیه‌کان: عه‌شق، عیرفان، مه‌ولانا، صافی، عاریف.

بهراوردی عه شقی عیرفانی له شیعرهکانی صافی هیرانی و مهولانا جه لاله دینی پۆمیدا

پێشهکی

به خویندنهوه و وردبوونهوه له شیعرهکانی مهولانا جه لاله دینی پۆمی بۆمان دهردکهویت، که ئهم شاعیره له ئهدهبی فارسیدا پێگهیهکی دیار و تایبهتی ههیه، له تویژینهوهیه ههولدهدین چه مکی عه شق له هزری مهولانا له گهڵ شاعیریکی کورد بهراوردکهین. بۆ ئهم مهبهسته ئیمه صافی هیرانی وهکو شاعیریکی کورد، که خاوهن جیهانبینی عیرفانییه ههلهبژیرین. مهولانای پۆمی و صافی هیرانی ههروهکو زۆربهی شاعیران له شیعرهکانیادا له عه شق، چۆنیهتی عه شق، ههروهها پێگهی عه شقی حهقیقی له دیدگای عاشقان دواون. له م سۆنگهیه که ئهم دوو شاعیره خاوهن عه شقی عیرفانین و مهبهستیان له مهعشوق، زاتی خودایه، دهبیته پوانگهیهکی هاوشیوهیان سهبارته به عه شق و تایبهتمهندییهکانی ههبیته، بۆیه مهبهست له تویژینهوهیه ئهوهیه که سه رهپای ئهو مهودا زۆره زهمهنبیهی نیوان ژیا نی ههردوو شاعیر، به شیکردنهوهی شیعرهکانیان، خاله هاوبه شهکان له هزری ههردوو شاعیر سهبارته به عه شق و واتاکانی په یوهست به عه شقهوه دهستنیشانکهین و ئه گهر جیاوازییه کیش له بۆچوونهکانیان ههبیته بیانخهینه پوو.

هۆی ههلبژاردنی بابته

سه رهپای ئهوهی دیوانی صافی سه رانسهر باس له عه شق و دووری و هيجرانی عاشق له مهعشوق دهکات و دهتوانین بلێن ههوینی سه رهکیی زۆربهی شیعرهکانی به شیوهی راسته وخۆ یان ناراسته وخۆ په یوهسته به عه شقهوه، به لام ههتا ئیستا ههچ تویژینهوهیهکی ئه کادیمی به مهبهستی شیکردنهوه و لیکدانهوهی چه مکی عه شق له دیوانه کهیدا ئه نجامنه دراوه. له لایهکی ترهوه، بهراوردکردنی جیهانبینی شاعیریکی کورد سهبارته به عه شق له گهڵ قوتبیککی عیرفان که تیروانیی تایبهتی بۆ عه شق و عیرفان ههیه، دهتوانیت به ها و پێگهی صافی هیرانی له جیهانی عیرفان دهستنیشانکهات.

پرسیاری توژینهوه

- 1- چه مکی عه شق و تاییه تمه ندییه کانی له شیعری ههردوو شاعیر به چ شیوهیه که؟
- 2- ئایا روانگهی ئەم دوو شاعیره سه بارهت به عه شقی عیرفانی، تاییه تمه ندییه کانی عه شق و یه کیتیپوون، هاوشیوهیه یاخود جیاوازه؟

گریمانهی توژینهوه

- 1- گریمانهی ئیمه ئه وهیه، هه رچه نده زمان و ده ربړینی مه ولانای پۆمی و صافی هیرانی عاشقانهیه، به لام شیعره کانیان عاریفانهن و باس له عه شقییه حه قیقی ده کهن.
- 2- ده کړی ههردوو شاعیر به شیوهیه کی لیکچوو چه مکی عه شقیان خستبیته پوو و په هه نده جیاوازه کانی عه شقیان نیشاندایت.

میتودی توژینهوه

میتودی توژینهوه (وهسفی _ شیکاری _ به راوردکاری) یه و په پرهوی قوتابخانهی ئەمریکی دهکات، له بهر ئه وهی تیشک دهخاته سه ر خاله هاوبهش و جیاوازه کانی نیوان ههردوو شاعیر و باس له کاریگه ریی شاعیری که به سه ر شاعیریکی تر ناکات.

1-1 وشه و زاراوهی عه شق

له فهرهنگه کانی زماندا هاتوو، که وشه ی عه شق له عه شهقه وه وه رگیراوه و عه شهقه گیایه که له بنی داره وه په گداده کوتیت و خوی به قه دی داره که وه ده ئالینیت و پپی هه لده زه نیت تا کو ته وای داره که له خۆده گریت و به شیوهیه که دهیخاته بهر ئه شکه نهجه، که هیچ شیویه که به داره که وه نامینیت و هه ر خواردنیک که به هوی ئاو و هه واه ده گاته داره که به تالانی ده بات تا کو داره که وشکده بیت (صادقی و یاریان، 1386: 104). عه شقیش ئه گه ر بگاته که مالیی خوی، هیز له په ک ده خات، هه سته کان له کارده خات، مهیل بو خواردن ناهیلایت، له نیوان عاشق و خه لکدا دلته نگه دروسته دکات و عاشق یان نه خوش ده که ویت یان شیت ده بیت (طاهری زاده

و زابلی، 1400: 8). کهواته عه‌شق وه‌کو گیای عه‌شه‌قه کاریکی وا به جه‌سته‌ی عاشق ده‌کات و وا ده‌یسووتینیت تاکو پۆ‌وحی به‌ره‌و پشکووتن، گه‌شانه‌وه و ته‌پوتازه‌یی ب‌پروات.

1-2 چه‌مک و ناساندنی عه‌شق

ده‌توانین ب‌ئین پیناسه‌کردنی عه‌شق کاریکی ئاسان نییه، هۆکاره‌که‌ش بۆ ئه‌وه ده‌گه‌رپێته‌وه له‌لایه‌ک عه‌شق وه‌کو هه‌موو چه‌مکه ئه‌بستراکته‌کان پیناسه‌کردنی له‌ چوارچۆیه‌یه‌کی دیاریکراوه‌وه کاریکی ئه‌سته‌مه. له‌لایه‌کی تر، جیاوازییه‌ کلتوو‌رییه‌کان له‌ نیوان ولاته‌کان و نه‌ته‌وه جو‌راو‌جو‌ره‌کان و ته‌نانه‌ت جیاوازی مانای عه‌شق له‌ قو‌ناغی‌کی می‌ژووی بۆ قو‌ناغی‌کی تر، ده‌رفه‌تی وه‌ده‌ستخستنی پیناسه‌یه‌کی گشتگیر و سه‌رانسه‌ری سه‌باره‌ت به‌ عه‌شقی تاراده‌یه‌ک مه‌حال کردو‌وه.

وه‌کو زۆربه‌ی دیارده‌ بو‌ونه‌کانی دیکه سه‌ره‌تای باسی عه‌شق بۆ یۆنانییه‌کان ده‌گه‌رپێته‌وه. ئه‌فلاتون له‌ نامه‌که‌ی میوانی‌دا له‌سه‌ر زمانی مامۆستا‌که‌ی سوکرات باسی عه‌شق ده‌کات. له‌ راستیدا ئه‌م فه‌یله‌سووفه عه‌شق به‌ دوو ئاراسته و چه‌مک پیناسه‌ده‌کات؛ یه‌که‌م، ئه‌و عه‌شقه‌ی که له‌ هی‌زی چی‌ژخو‌ازی مرو‌ف سه‌رچاو‌ه‌ی گرتو‌وه، که‌ په‌مه‌کیه و یه‌که‌مین هی‌مای عه‌شقه‌، دو‌وه‌م، عه‌شقی‌ک، که‌ هه‌ول‌دانه بۆ گه‌یشتن به‌ که‌مالی مرو‌ف (افلاطون 1381، 66). به‌ ب‌پروای ئه‌فلاتون، ئه‌و مه‌یل و تامه‌زرو‌یییه‌ی رو‌خساری‌کی جوان له‌ یه‌که‌م حاله‌تدا له‌ مرو‌ف‌دا ده‌یه‌پینێته‌کایه‌وه، شکست به‌ هی‌زی ژیری ده‌هینیت، که‌واته ئه‌گه‌ر له‌ ده‌روونی ئی‌مه ویستی‌کی دامال‌راو له‌ ژیری، به‌سه‌ر هی‌زی هه‌ول‌دان بۆ گه‌یشتن به‌ چاکه سه‌ربه‌که‌ویت و هه‌لو‌ه‌دای جوانی رو‌خسار بین و به‌ ئاراسته‌ی جوانی جه‌سته راب‌کێ‌ش‌ری‌ین، ئه‌و حاله‌ته‌ی له‌ ئه‌نجامی ئه‌م راکیشانه دیته‌کایه‌وه به‌ عه‌شق ناو‌زه‌د ده‌کریت (شمشیری 1385، 56).

ئه‌م‌جاره باس له‌ یه‌کی‌ک له‌ دیارترین بیرمه‌ندانی جیهانی ئیسلام ده‌که‌ین که ئیبن سینایه و پوانگه‌ی ئه‌و سه‌باره‌ت به‌ عه‌شق ده‌خه‌ینه به‌رباس. ئیبن سینا له‌ به‌ره‌مه‌که‌ی (رساله‌ عه‌شق)‌دا ب‌پروای وایه عه‌شق هه‌موو ئاسته‌کانی هه‌بوون له‌ لاوا‌زترین پله تا به‌هێ‌زترین پینگه‌ی خو‌ی، واته

زاتی حەق(خودا)ی تەنیو، ھەرودھا ھەر بوونەوریک ئەو شتە ی بۆ خۆی بە گونجاو دەزانیت ستایشی دەکات و ئەگەر بێبەش بێت لێی بەرەو ئەو شتە پەلکێش دەبێت. ھەر شتیک بە شیوەیەکی سروشتی مەیلی بەرەو کەمال و کەمالبوون ھەیە و بەمەش خۆی لە کیمایەسی بەدوور دەگریت (خادمی و باغخانی 1393، 73).

لە زانستی دەروونناسیشدا عەشق یەکیکە لە بابەتە جیابایەخەکان، کە چەندین دەروونناس دیدگای خۆیان لەبارە ی ئەم بابەتە خستوووەتەرۆو. بۆ نموونە زیگموند فروید (1856-1938) ی باوکی دەروونزانی نوێ؛ عەشق تەنها لە جەستەدا قەتیس دەکات. بە برۆای ئەو عەشق شتیک نییە جگە لە وەجۆشوخرۆشکەوتنی ھیزی مەیلی سیکیسی یان لیبیدۆ. (نجفی 1400، 46)

3-1 عەشق لە پروانگە ی عاریفانەو

لە راستیدا پێناسەکردنی عەشق یەکیکە لە ئالۆزترین بابەتەکانی نیو باسە عیرفانی و فەلسەفییەکان. ھەندیک لە لیکۆلەرانی ئەم بواری برۆایان وایە دەکریت عەشق پێناسە بکریت و چەندین پێناسە ی جۆراوجۆریان بۆ عەشق خستوووەتەرۆو، ھەرچەندە ھیچ کامیان پێناسە یەکی پر بەپێستی چەمکی عەشق نین. لە بەرانبەرەدا ھەندیک تر لەو باوەرەدان بە ھیچ شیوەیەکی عەشق پێناسە ناکریت. بەلام ئەمە نەبووەتە ھۆی ئەو ی رێگری بکریت لە بیرمەندانی ئەم بواری لە وەسفکردنی جەوھەر و ماھییەتی عەشق. لەبەر ئەو ی عاریفان برۆایان وایە عەشق دەرخەری بەرزترین شیوە ی پەیوەندی نیوان مرقوف و خودایە (نزهت، مظفری و جبارپور 1397، 8).

لێرەدا بۆچوونی چەند کەسایەتیەکی عاریف سەبارەت بە عەشق دەخەینە بەر باس، کە کاریگەرییان لەسەر بیر و ھزری جیلەکانی پاش خۆیان ھەبوو، سەرەتا بە رابییە ی عەدەوییە دەستپێدەکەین، کە بەناوبانگترین ئافرەتی عاریفی موسوڵمانە.

ههتا سهدهی سییه می کوچی به دهگمن قسه دهربارهی خوشهویستی بو خودا دهکرا و سوفیگهری زیاتر لهسه ر بنه مای ترس و زوهد و چلهکیشی بووه. بو یهکه مجار ئافره تیک به ناوی رابیعه که خه لکی به سره بوو بابتهی عه شق و خوشهویستی ئیلاهی دهو روژینیت (ستاری 1400، 94). ئافره تیک که توانی له م بواره دا ههنگاوی بلیند بهاویت و بگاته لوتکه. عه شقی پهروهردگار به جوړیک دل و دهروونی رابیعهی تهنی بوو که وجودی پراوپر شهوق و شادی بوو، بویه زۆربهی عاریفانی هاوسه رده می ئارهزووی حال و دۆخی (احوالات) ئهویان هه بوو (بسطام 1392، 24).

رابیعه دژی ئهوه بوو ئیماندار به مه بهستی به دهستهینانی پاداشت یان خو به دوورگرتن له سزا له پوژی قیامه تا خزمهت به خودا بکات. ئه و دهیوست ئاو به ئاگری جه هه نه مدا بکات و به هه شتیش به ئاگر بسووتینیت، تا کو چیتر که س بو ئه م دووانه خودا په رستی نه کات، چونکه به بر وای ئه و ئه مانه وه کو حیجابیک وان و پینگه ی گه یشتنی ریوار بو لای مه عشوق ئه سته م ده که ن. ده لێن له شوینیکدا گو تویه تی: ”عه شقی خودا سه رانسهر شه یداییه، و هیچ جیگایه ک بو عه شقی تر و ته نانهت بو کینه و نه فره تیش ناهیلیت“ (ابراهیموف 1388، 41).

بایه زیدی به ستامی سوفیه کی به ناوبانگی سه دهی سییه می کوچییه که له ناو عاریفان له بواری عه شق، سه کر و فه نا، پی شه نگ بووه. ئه و به رده وام پووبه پووی نه فسی خو ی بووه ته وه و له هه ول و تیکو شاندا بووه بو گه یشتن به زاتی خودا و له عیرفاندا گه یشتو ته پله یه ک که جو نه یدی به غدادی له باره یه وه ده لیت: ”بایه زید له ناو ئیمه ی عاریفاندا ههروهک جو برائیل بووه له ناو فره شته کان“ (انصاری فرد 1375، 25).

بایه زید رای وایه عاریف ته نها به سووتان و توانه وه له مه عشوقدا ده گاته که مال. به باوه ری ئه و، پهروهردگار تاک و یه کتایه و هه ر به یه کتایی ده مینیت ته وه. هه ر که سیک خودا بناسیت، ته نها ئه و ده بینیت و زمانی جگه له حق له بو هیچ شتیکی تر نادویت، ههروه ها نابیت عاریف خو ی به سامان و پو له ته کانی ئه م جیهانه خه ریک بکات (بسطام 1392، 25).

ئێبن عەرەبی بەم شیوەیە باسی عەشق دەکات: "هەر کەسێک عەشق پێناسە بکات، ئەوا عەشقی نەناسیوە و هەر کەسێک قومیەک لە پیاڵە عەشقی نەخواردبێتەو نەیناسیوە، ئەو کەسە دەلێت لە پیاڵە شەرابی عەشق تێرئاو بوومە دیسانەو نەیناسیوە؛ چونکە عەشق شەرابێکە هیچ کەسێک تێرئاو ناکات" (حائری 1386، 144).

2- عەشق لە شیعەرەکانی مەولانا جەلالەدینی رۆمی و صافی هیرانیدا

لەم تەوهرەیدا، کە بەشی سەرەکی توێژینه‌وه‌که‌یه، لێکدانه‌وه‌ی بۆ چه‌مکی عەشق لە شیعەرەکانی صافی هیرانی و مەولانای رۆمی دەکری:

2-1 عەشق و ئافراندن

لە فەرموودەیه‌کی قودسیدا هاتوو، حەزەرەتی داوود ھۆکاری ئافراندنی جیهانی لە خودای گەرە پرسىو، کە حەزەرەتی حەق بەم شیوەیە وەلامیداو‌تەو: "کنت کنزا مخفيا، فاحببت ان اعرف، فخلقت الخلق لکی اعرف". هەر بەپێی ئەم فەرموودەیه، عاریفان بناغە و بنه‌چه‌ی هاتنه‌دی جیهان بۆ عەشقی خودا بۆ جوانیی خۆی ده‌گه‌رپینه‌وه، کە بوو‌ته‌ ھۆی دەرکەتیی ناو‌ه‌کانی (اسماء) خودا و بە‌مه‌ش بوون بە‌دیها‌توو (کشفی 1400، 19). واتە ئەو کاتە خودا بە تەنها بوو و جگە لە ئەو هیچ بوونە‌و‌ه‌ریکی تر نەهاتبوو بوون، بە ھۆی ئەو زانسته‌ ئەزەلییە خودا لە زات و جوانیی خۆی هەبوو، عاشقی جوانیی خۆی بوو، واتە خۆی هەم عاشق بوو و هەم مە‌ع‌شووق، پاشان ویستوو‌یه‌تی جوانیی خۆی ئاشکرا بکات و خۆی لە غەیری خۆیدا ببینیتەو، بۆیە گەردوونی لە شیوەی خۆی ئافراندا. کاتیک پەروردار گەردوونی لە وێنە‌ی خۆی هینایە بوون، جیهان بوو بە شوینی تەجەللای ئەو، ئەمە بوو ھۆی ئەو‌ه‌ی جگە لە جە‌مالی خۆی لە گەردووندا هیچ شتیکی تر بە‌دینه‌کات (ابن عربی 1400، 31).

کەواتە بەپێی باو‌ه‌ری عاریفان عەشق سەرچاو و حەقیقەتی بوون، سەر‌ه‌تا عەشق هاتو‌تە‌کایەو، لە پاشان گەردوون و مرو‌وف ئافرێنراون. بە دەر‌ب‌رینیکی تر، ئامانج لە ئافراندا و هەبوون عەشق بوو، ئە‌گەر عەشق نە‌بو‌ایە جیهان و ئەو‌ه‌ی تییدا‌یه نە‌دە‌ئافرێنرا، بۆیە

تهواوی ئافرینراوان له یهك حهقیقهت، كه عهشقه سه‌رچاوه‌یان گرتووه (بخشنده بالی و شوبكلائی 1397، 60).

مه‌ولانای رۆمی عهشق به بنه‌مای ئافراندن ده‌زانیت و باوه‌ری وایه جیهان له عهشق و بۆ عهشق هاتووه‌ته‌بوون:

گر نبودی عشق هستی کی بودی
کی زدی نان بر تو و کی تو شدی
(سروش 1376، 798)

ئه‌گه‌ر عهشق نه‌بووایه، چۆن ده‌کرا جیهانی بوون بیه‌کایه‌وه و نان چۆن خۆی پیشکەشی تو ده‌کرد و ده‌بوو به به‌شیک له تو. بنه‌ره‌تی بوون بۆ عهشق ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، دیارده و توخمه‌کان له گه‌ردووندا به‌رگه‌ی شکست و ناخۆشییه‌کان ده‌گرن تاكو پۆژیک له پۆژان له خاکی نه‌بوونه‌وه نه‌مامی عه‌شقیان شین بییت (س. سجادی 1382، 21). لێ‌رده‌دا مه‌ولانا نمونه به گه‌نم ده‌هینیه‌ته‌وه؛ كه چۆن به‌رگه‌ی خاک ده‌گریت، له پاشان چۆن به‌رگه‌ی ددانۆکی به‌ردناشه‌کان ده‌گریت کاتیک گه‌نمه‌که ده‌هه‌رن تاكو بییت به ئارد و ئارد بییت به نان و نان بییت به گیان. له شوینیکی تر ده‌لیت:

گرنبودی بهر عشق پاک را
کی وجودی دادمی افلاک را
(سروش 1376، 833)

ئه‌گه‌ر به هۆی عه‌شقه‌وه نه‌بوایه که‌ی ده‌کرا ئاسمانه‌کان بیه‌دی. له‌م دێ‌رده‌دا به‌ده‌رده‌که‌ویت، كه مه‌ولانا تا چ راده‌یه‌ک عه‌شق به گرنه‌گ ده‌زانیت و باوه‌ری وایه هۆکاری سه‌ره‌کی هاتنه‌دی بوونی ئیمه و گه‌ردوون هه‌مووی به‌هۆی عه‌شقه‌وه بووه و به ئه‌گه‌ری نه‌بوونی عه‌شق هه‌چ شتیک نه‌ده‌ئا‌فرینرا.

صافی هیرانی عه‌شق به بناغه و بنه‌مای بوون داده‌نیت. صافی هۆکاری ئافراندن و بوونی ئیمه بۆ عه‌شق ده‌گه‌رپه‌نیه‌ته‌وه و باوه‌ری وایه، چونکه عه‌شق بووه‌ته هۆی هه‌بوونی ئیمه، هه‌ر

عه شقیش ده توانیت چاره سهر و دهرمانی نه خوشی و شله ژانه دهر و ونیه کان بکات، که پریوار به هوی دووری له مه عشووق تووشی ده بیت:

چون اثر عشق بود علت ما ای صنم کس نتوان دوا کردن بیمار ما
(صافی 2004، 328)

صافی له دیره شیعیکی تر دا ده لیت:

جوزئیکی سیفاته دوو جیهان اول و آخر

سیرپیکه له ذاتا چ خه فابی چ جه لابی

(صافی 2004، 239)

به پروای ئیین عهره بی، که کاریگه ریی بوچوونه کانی له سهر به شیک له عاریفاندا ماوه ته وه، عه شق سیفه ته تیکه له سیفه ته کانی خودا (ابن عربی 1400، 24). صافیش هاتنه دیی هه ردوو جیهان بو عه شق ده گه پینتته وه، چونکه به باوه ری ئه و، عه شق یه کیکه له سیفه ته کانی پهروه دگار و خوداش هه ر به هوی ئه و عه شقه، که له جوانیی خویدا به دیکرد، بوون و گه ردوونی ئافراند بو ئه وه ی جوانیی خوی تیدا ببینیت. له لایه کی تر، له فرههنگی زاراهه عیرفانییه کاند "اول و آخر" له سیفه ته کانی پهروه دگارن، ئه وه که هه ر له ئه زله وه هه بووه و بوونی به دیهیناوه و تا کو تاییش، واته هه تا ئه و کاته ی هه موو بوون له ناویدا ده تویتته وه ده میتیتته وه (ج. سجادی 1370، 156). بویه صافی باوه ری وایه هه ردوو جیهان له عه شقه وه به دیهاتوون و عه شق هوکاری ئافراندنی گه ردوونه. ههروه ها هه رچه نده خودا له پله ی زاتدا وجودی بو هیچ که سیک ناسراو نییه، به لام له پله ی ناو و سیفه ته کانی که فره ییه کانی گه ردوونن، به دهرده که ویت و له بهر ئه وه ی هه موو بوون به هوی شه رابی محبه ته وه هاتووه ته کایه وه، بویه عه شقیش له ته وای بووندا له جول ه دایه و وجودی هه ر بوونه وه ریک به غه یب و بینراوه وه له عه شق بییه ش نییه.

له غه زه لیکی تر دا:

بر نسخه صغرای تو کونین برد رشک چون نسخه صغرای تو کبرای محبت

در معنی کبرای تو شد سرِ خلائق ای سرِ دو عالم ز تجلای محبت

(صافی 2004، 361)

لیره‌دا دهرده‌که‌وێت صافی شاره‌زایی له زانستی مه‌نتقیشدا هه‌بووه، چونکه له‌م دوو دیره‌دا زاواوه‌ی “صغرا” و “کبرا” ی به‌کاره‌یناوه، که په‌یوه‌ندیان به “قیاس”^(۸) هوه هه‌یه، ئه‌مه‌ش جوړیکه له جوړه‌کانی به‌لگاندن له زانستی لوژیکدا و توانیویه‌تی بیانبه‌ستیته‌وه به‌بابه‌تی عه‌شق و پۆلی له ئافراندنی بووندا. صافی له‌م دیره‌دا پرووی قسه‌ی خۆی ده‌کاته په‌روه‌ردگار و باس له‌وه ده‌کات، که هه‌ردوو جیهان هه‌سره‌ت بۆ هه‌ر دانه‌یه‌ک له ئافراندنه‌کانی تۆ ده‌خۆن، ئه‌ویش له‌به‌رئه‌وه‌یه، که محبه‌ت به‌هۆکاری هاتنه‌دی گه‌ردوون ده‌زانن و نه‌ینی ئافراندنی هه‌ردوو جیهان بۆ عه‌شق و محبه‌ت ده‌گه‌رینه‌وه. که‌واته له‌م دیره‌دا ته‌جه‌للا و هاتنه‌دی ئه‌و گه‌ردوونه‌ی به‌چاو ده‌بینریت و هه‌ستیه‌ده‌کریت “صغرا” یه، و ده‌رئه‌نجام و هۆکاری هاتنه‌دی گه‌ردوون که صافی به‌ محبه‌ت ده‌زانیت، “کبرا” یه، شاعیریش به‌ جوانی تیه‌ه‌لکیشی شیعره‌که‌ی کردووه.

که‌وايه هه‌ردوو شاعیر هۆکاری هاتنه‌دی جیهان بۆ عه‌شقی خودا بۆ جوانی خۆی ده‌گه‌رینه‌وه.

2-2 عه‌شق و بوون

بۆچوونی عاریفان سه‌باره‌ت به‌ بوون و ئافراندن ئه‌وه‌یه، که ته‌نها یه‌ک حه‌قیقه‌ت بوونی هه‌یه، ئه‌ویش خودایه و جیهانی بوون و بوونه‌وه‌ره‌کانی تر هه‌موویان جیلوه‌ی ئه‌و حه‌قیقه‌ته‌ بی‌هاوتایه‌ن و ئه‌م گه‌ردوونه‌ ده‌رئه‌نجامی ته‌جه‌للای په‌روه‌ردگاره. خودا له‌ گه‌ردووندا جیلوه‌ی جوړاو‌جووری هه‌یه و بوونه‌وه‌ری جیاوازی ئافراندووه، به‌لام له‌ راستیدا ئه‌م بوونه‌وه‌رانه حه‌قیقه‌ت نین، به‌لکو جگه له‌ زاتی خودا، که حه‌قیقه‌تی په‌هایه، هه‌موو فره‌یه‌یه‌کانی گه‌ردوون مه‌جازن و جگه له‌ وه‌هم و خه‌یال شتیکی تر نین (زه‌ند 2011، 181). له‌م نیوه‌نده‌دا عه‌شق پۆلیکی سه‌ره‌کی له‌ خولقاندن و ئافراندنی گه‌ردوون هه‌یه، چونکه په‌روه‌ردگار به‌ هۆی ئه‌و عه‌شقه‌ ئه‌زه‌لی و بیکۆتاییه‌ی له‌ جوانیه‌ په‌هاکه‌ی به‌دی‌کرد، بریاریدا ئه‌و جوانیه‌ ئاشکرا بکات تا‌کو جه‌مالی خۆی تیدا ببینیت بۆیه گه‌ردوونی وه‌کو ئاویته‌یه‌ک ئافراند. که‌واته به‌ پیی بۆچوونی عاریفان عه‌شق هۆکاری هاتنه‌دی بوونه. هه‌ر بۆیه هه‌موو بوون ئه‌وه، واته هه‌رچی هه‌یه ئه‌وه و ماده‌م خودا له‌ ئه‌نجامی عه‌شقی خۆی بۆ جوانیه‌ په‌هاکه‌ی گه‌ردوونی

ئافراندوو و کردووێهتی به ئاوینهی خۆی؛ عهشقیش له ئهوهوه بۆ تهواوی بوون له جووله دایه و تهواوی بوون تهجهللای عهشقی ئهوه. له هزری مهولانا جهلاله دینی پۆمی، خدا پیش ئافرانندی گهردوون گهنجیکی شاراهه بووه و مهیلی ههبووه تاكو بناسریت، ههه بۆیه جیهانی خولقاند بۆ ئهوهی وهكو ئاوینهیهکی مهزن، تایبهتمهندی و سیفاتهکانی تیدا رهنگبداوه. له روانگهی مهولانا تهواوی پارچهکان و توخمهکانی ئهوه جیهانهی له بهر چاوی مرۆفدایه به خودی مرۆفدهوه، رهنگدانهوهی سیفاتی ئافریتهرن و جیهانی بوون، نووریکی درهوشاوه و گشتگیره که له لای خوداوه پهڕشوبلاوبووتهوه. کهواته به باوهڕی مهولانا، بوون له یهک حهقیقهت زیاتر نییه، که ئهویش پهروه دیگاری یهکتایه و تیفکری له دهركهوتنهکانی ئهوه دهتوانی پڕیگهخۆشکهڕ بێت بۆ ناسینی خودی پهروه دگاره:

منبسط بودیم و یک جوهر همه بی سر و بی پا بدیم آن سر همه
یک گوهر بودیم همچون افتاب بیگره بودیم و صافی همچو آب
چون به صورت آمد آن نور سره شد عدد چون سایه های کنگره
(سروش، ج 1376، 34)

پیش ئهوهی ئیمهیی بوونه وهران پێ بنینه جیهانی ماده و فرهیهکاندا، گهوههریکی یهکگرتوو و بهرفراوان بووین، واته وهكو پۆژ له گهوههریک دهچووین و وهكو ئاویش سازگار و بێگهرده بووین، بهلام لهو کاتهی ئهوه نووره بێخهوشه هاته دیتن، وهكو دچانهکانی⁽²⁾ سهڕ دیواری قهلاکان، دیمه و شیوهی جۆراوجۆری لهخوگرت و زۆربوون، که لیڕه دا مه بهست ئهوه کاتهیه سیپهیری ئهم دچانانه له بهر خۆر دهکهنه سهڕ زهوی و ژماره یان زۆر ده بێت. صافیش ههروهكو مهولانا برۆای وایه، جگه له بوونی خدا هیچ بوونیکی تر حهقیقی و راسته قینه نییه و ئهم پهروه دگاره، بهتوانا و بهخشندهیه و جۆریک له پهیهوهندیی مهعنهوی له نیوان ئافریتهر و ئافریتهراوا ههیه:

شهئنی تووه بۆ جیلوهیی مهعنی ههموو عاله
لاهوتی و ناسوتیه گهرچی له حیسابی

(مه لا مصطفى 2004، 238)

”مه عنی“ که هه مان مه عه ویت به مانای په سه نایه تی جیهانی مانا یان شاراوه دیت، که دیوی ناوه وه و شاراوهی جیهانی بوونه و له نیشانه دیاره کانی ئیمان به غهیب و مه عه ویه تیش، ئیمان هینانه به خودا و گه رانه وه بو لای په روه ردگار (معاد) (مروجی 1400). بویه صافی له م دیره دا ئه مه دهرده خات که تنها له شه ئن و توانای خودادایه، که بییت به سه رچاوه و جیلوه گای مه عه ویه ت، چونکه مه عه ویه ت به مانای جیهانی لاهوتی دیت که روح و دیوی ناوه وهی جیهانی بوون یان جیهانی ناسووتیه (ج. سجادی 1370، 682)، که واته هه موو بوون به دیوه ئاشکرا و شاراوه کانی جیلوهی نووری په روه ردگارن و هه موویان تیشک و پرسنگیکن له نووری خودا، که به شیوهی جوړاو جوړ دهرکه وتوون.

له دیره شیعریکی تر دا بریای صافی به یه کیتی بینین (وحدة الشهود) و ئه م بابه ته، که ئه م جیهانه له زهوی بو ئاسمانه وه ته جه لای جه مال و جوانی په روه ردگاره، به دهرده که ویت:

خالی نییه ئه صلا له ته جه لای جه مالت

هه رچی له (ثری) تا به (سما) جیلوه نومایی

(صافی 2004، 238)

هیچ شوینیکی ئه م گه ردوونه له زهوی هه تا ئاسمان و هه ر شتیک که جیلوهی هه بییت و دهرکه ویت، له ته جه لای جه مال و جوانی په روه دگار خالی نییه، واته هه موو بوون بووه ته ته جه لای حق و ئه م ته جه لایه ش جگه له جوانی خودا هیچ شتیک تر نییه و عه شق به م جوانیه په هایه وه وایکردووه ئه م ئافراندن و ته جه لایه پروبدات.

2-3 عه شق و جوانی

عه شق و جوانی له عیرفانی ئیسلامیدا له گرنگترین چه مکه کانی، که په نگدانه وهیه کی به رچاویان له به ره مه ئه ده بی و عیرفانییه کاند هه بووه و په یوه ندیه کی قوولیش له نیوان ئه م دوو زاراویه دا هه یه. هۆکاری بایه خ و گرنگی ئه م دوو چه مکه لای عاریفان بو ئه وه ده گه ریته وه

که ئەوان بە پشتبەستن بە هەندیک فەرمووده و ئایەت ھۆکاری خولقاندنی گەردوون بۆ عەشق و جوانی دەگەڕێننەو.

بە باوەڕی عاریفان جوانی پەرەردگار پێش ئافراندنی جیهانی بوون لە پشت پەرەدی غەیبدا شاراوە بوو و خودا لە پلەی زات (احدیت) دا بە تەنھایی تەماشاکەری جەمالی بێھوتای خۆی بوو، بەلام لەبەرئەوێ سەروشتی جوانی بە جۆریکە، توانا و بەرگەیی شاراوەیی و داپۆشراوی نییە، بۆیە ئێرادی پەرەردگار دەکەوێتە سەر ئەوێ جوانییە دڵپێنەکەیی خۆی ئاشکراکات، کەواتە خودا جوانە و جوانی خۆشدەوێت و بۆ دەرخیستی جوانی خۆی گەردوونی وەکو ئاوینەیک ئافراند، تاکو بتوانێت جەمالی خۆی تیدا ببینێت. ئەم گەردوونە وەکو ئاوینەیک، تەجەللای ئەو جوانییە رەھایە و جەمالی پەرەردگار، کە لە ئافرینراوەکانیدا بەدەرکەوتوو.

لەلایەکی تر، پاش ئەوێ جیهان لە ئاکامی عەشقی پەرەردگار بۆ جوانی خۆی ھاتەکایەو، گەردوون دەبێت بە ئاوینەیک بۆ نیشاندانی جەمالی پەرەردگار، ئەمە دەبێتە ھۆی ئەوێ خودا عاشقی ئاوینەیکەش بێت، گەردوونیش، کە ھەردەم پووی لە جوانی خودایە، کەلکەلەیی عەشقی پەرەردگار و مەیلی گەشتن بە جوانی رەھای دەکەوێتەسەر، ئەمە وادەکات لە نێوان عاشق و مەعشوقدا پەيوەندییەکی پەیدا بێت، بۆیە ھەر جۆلەیک لە بووندا بە ئامانجی گەشتن بە جوانی مەعشوق (حسین 2018، 121). کەواتە رەنگدانەوێ جوانی لە سیمای ئافرینراوان دەبێتە ھۆی ئەوێ عەشق و ھۆگری و شەیدایی بێتەکایەو، چونکە پەيوەندییەکی راستەوخۆ لە نێوان عاشق و جوانیدا ھەیە و لە ھەر شوێنێک جوانی ھەبێت عەشقیش دیتەکایەو و مادەم خودا جوانی رەھایە، بەردەوام بەدوای جوانی و کەمالدا وێڵ و ھەول دەدات بگات بە جوانی رەھا.

سەبارەت بە عەشق و جوانی بابەتیکی تر، کە شایانی ئاماژەپێکردنە، پەيوەندیی نێوان عەشق و جوانییە. لە دێرژمانەو سەبارەت بە عەشق و جوانی بابەتیکی وروژێنراو، ئەویش

ئەوێهه که جوانی له پێش عهشق دهرکهوتوو یه خود سه رهتا عهشق دێته کایه وه له دواییدا جوانی په یاد ده بێت؟ (رحیمی زنگنه و شکری 1394، 1)

دهسته یه کهم، که زۆربه ی عاریفان له ناو ئەم گرووپه دان، برۆیان وایه جوانی هۆکاری عهشق و به بێ بوونی جوانی عهشق ناهێته دی و ناسین و مه عریفه ی پهروه ردگار، که جوانی په هایه، ته نه به سه رنجدان و تیفکرین له دهرکهوته جوانه کانی ئەو له گه ردووندا دروست ده بێت. واته ئەم دهسته یه جوانی به هۆکاری هاتنه دیی عهشق داده نین. ”به باوه ری ئەم عاریفانه، ئافراندنی جیهان به هۆی ته جه لای جه مالی پهروه ردگار وه بووه و فره مووده ی ”کنت کنزاً مخفیا فاحبت ان اعرف“ ده که نه به لگه بۆ قسه کانیان. به برۆی ئەوان خه لکاردنی جیهان بۆ ناسینی پهروه ردگار بووه، چونکه گه نجینه یه کی شاراو هیه، جوانه و جوانی خۆش ده ویت و ته نه جوانی ده ئافرینیت، عاریفیش به تیفکرین و هه لوهسته کردن له وه دهرکهوتانه و له ریگه ی عهشق وه درک به جوانی په ها ده کات“ (رحیمی زنگنه و شکری 1394، 2).

سه بارهت به م پرسه بۆ چوونیکێ تریش هه یه، که ده لیت؛ روانین له گۆشه نیگای عهشق وه ده بێته هۆکاری هاتنه دیی جوانی، به پێی ئەم بۆ چوونه جوانی بابه تیکێ ریژه ییه و په یه وه ی هیه یاسایه کی دیاریکراو ناکات، ئەوه عهشق واده کات جوانی دروست بێت، واته عاشق به هۆی ئەو عهشق ه بۆ یار هه یه تی، هه موو شتیکی مه عشووق به جوانییه کهش له پله ی کهمالدا ده بینیت (رحیمی زنگنه و شکری 1394، 1).

مه ولانای پۆمیش وه کو هه ر عاریفیک، که برۆی به یه کیتی بوون هه یه، باوه ری وایه که ئافراندنی ئەم گه ردوونه به هۆی ته جه لای جوانی حه ق بووه، واته ”بوون“ به هۆی عهشق خۆدا بۆ جوانی خۆی هاتوو ته دی بۆ ئەوه ی خۆدا جوانی خۆی به دیاربخت. ههروه ها هۆکاری ئەوه ی مرۆف حه ز له جوانی ده کات و به ره و کهمال هه نگاو ده نیت، ئەوه یه که له جه مالی مه عشووقی حه قیقی دوورکه ووتوو ته وه، بۆیه ته واوی ئافرینراوان له بهر چاوی مرۆفدا جوان، چونکه جیلوه یه کن له جوانییه کی بیهاوتا و جوانی ئەوان به به شیک له جوانییه کی په ها ده زانن:

که منم آن اصل اصل هوش و مست

بر صور آن حسن عکس ما بدست

(سروش 1376، 859)

حهقیقهت و ئهسلێ تهواوی هۆشیاری و مهستییهکان بۆ من دهگهڕێتهوه و ئهوه روخسار و سیمما و دهركهوتنه جوانانهی له بهر چاوان، هه موویان تهجهللای جوانیی پهروهردگاران که له م جیهانهدا پهنگیانداوهتهوه. دهبینین له م دێردها مهولانا بابتهتی تهجهللای خستوووتهپوو و باس لهوه دهکات، که بنهپهتی هه موو جوانییهکان له م جیهانه ماددییه بۆ جوانیی پهها دهگهڕێتهوه و ئه م جیهانه وینهیه که له و جوانییه ههقیقیه.

مهولانا ئه و خالهش دهو رووژینیت، کاتیک دهبینین کهسیک به گروتنهوه عاشق و شهیدای جوانیک ده بیت، هۆکاره که ئه وهیه ئه م جوانه دلۆپیککی له جهمال و جوانیی پهروهردگاری نوشیوه. واته کهمیک له و جوانییه ئیلاهییهی بهرکهوتوو، بۆیه عاشق هۆگری جوانییه کهی بووه:

هر کسی پیش کلوخی جامه چاک کان کلوخ از حسن آمد جرعه ناک

(سروش 1376، 726)

مهولانا له زۆر شوین له بهر هه مهکانیدا له عهشقی خودا بۆ جهمال و جوانییه ناکوتا کهی ددهویت و باوهپی وایه خودا خودی جوانییه و هاتنه دیی جیهانی بوون شتیک نییه جگه له دهركهوتنی جوانی و کهمالی زاتی هه ق.

ئه گهر بگهڕێینهوه بۆ دێر هکانی پیشوو ئه وه مان بۆ دهر ده کهویت، که له په یوهندی نیوان عهشق و جوانیدا مهولانا ش بپوای به ئه وله ویه تی جوانی ههیه، به جوړیک ئه ویش جوانی له پیش عهشق داده نیت، واته باوهپی وایه سه رهتا جوانی دهر ده کهویت له پاشان عهشق دیته کایه وه. به لام ئه وهی مهولانا له هه ندیک شاعیری تر، که بیر و هزری عیرفانیان ههیه، جیا ده کاته وه ئه وهیه، به شتیک شیعره کانی ئه م شاعیره دهر خه ری ئه وهن، که عهشق هۆکاری په یدابوون و به دیهاتنی جوانییه، واته هه ر دوو جوړی په یوهندی نیوان عهشق و جوانی له هۆنرا وه کانی مه وله ویدا به دیده کرین. مهولانا له و شیعرا نهی، که پییوایه عهشق هۆکاری هاتنه دیی جوانییه، بپوای وایه هه ر کهسیک هه موو جوانییه ک نابینیت و درک به جوانی

هه‌موو كه‌سێك ناكات، به‌لكو زۆرجار عه‌شق ده‌بێته‌ هۆكاری ئه‌وه‌ی كه‌سێك له‌به‌ر چاومان
جوان بێت و ئه‌مه‌ش وا ده‌كات ببین به‌ هۆگر و شه‌یدای ئه‌و كه‌سه‌:

گفت لیلی را خلیفه‌ کان توئی کز تو مجنون شد پریشان و غوی
از دگر خوبان تو افزون نیستی گفت خاموش چون تو مجنون نیستی
(سروش ج 1، 1376، 22)

خه‌لیفه‌ کاتیک له‌یلای بینی پێی وت، تو‌ی له‌یلا! كه‌ به‌م شیوه‌یه‌ مه‌جنوون شی‌ت و شه‌یدای تو
بووه‌؟ له‌ وه‌لامدا له‌یلا پێی ده‌لێت؛ ده‌بێت به‌ چاوی مه‌جنوونه‌وه‌، كه‌ بێئاگایه‌ له‌ خود و له‌
مه‌ستی عه‌شقا هۆشیاری نه‌ماوه‌، ته‌ماشای من بکه‌یت بۆ ئه‌وه‌ی من جوان ببینیت، جیاوازی
تو و مه‌جنوون له‌وه‌دایه‌؛ تو هۆشیاریت و ئه‌و مه‌ستی رێگای عه‌شقه‌. واته‌ ئه‌گه‌ر كه‌سێك
بیه‌وێت ببێت به‌ عاشقی له‌یلا، ده‌بێت مه‌جنوون بێت، واته‌ عاشق بێت هه‌تا درک به‌ جوانیی
له‌یلا بکات. كه‌واته‌ ”له‌به‌ر ئه‌وه‌ی مه‌جنوون له‌ رۆچنه‌ی عه‌شقه‌وه‌ سه‌یری له‌یلای کردووه‌،
بۆیه‌ به‌لایه‌وه‌ له‌ هه‌موو كه‌سێك جوانتر بووه‌“ (رحیمی زنگنه‌ و شکرى 1394، 4).

بابه‌تی عه‌شق و جوانی به‌شیکی زۆری دیوانی صافی هیرانی‌شی له‌خۆگرتووه‌. هیرانی
باوه‌ری وایه‌ هه‌موو ئه‌و جوانییانه‌ی له‌ جیهانی فره‌یی و كه‌سه‌رتدا دینه‌به‌رچاو، ته‌جه‌للا و
ره‌نگدانه‌وه‌ی رۆخساری مه‌عشووقی ئه‌زه‌لین و هه‌موو جوانه‌كان، جه‌مالی خۆیان له‌ سیمای
حه‌ق ته‌عالا، كه‌ جوانیی ره‌هایه‌، وه‌رگرتووه‌ و ئه‌م ته‌جه‌للایه‌ ده‌بێته‌ هۆی ئه‌وه‌ی ئاگری عه‌شق
و شه‌یدایی له‌ دلی عاشقانی جه‌مالی حه‌قیقی گرێبسی‌نێت و خانه‌ی سه‌بر و خۆپا‌گری دلی
هۆگرانی گه‌یشتن به‌ ده‌رگای حه‌ق به‌ هۆی ئه‌و دووریه‌ و یرانبی‌ت:

رونق رخسار او در روی خوبان داده تاب

خانه صبر دل عشاق زین گشته خراب

(صافی 2004، 357)

صافی هیرانی له‌ دێره‌ شیعرێکی تردا ده‌لێت:

سحر از دود آه جلوه‌گاهش سراسر عالم کاشانه‌ آتش

(صافی 2004، 427)

له سه‌حه‌ر كه ده‌ستپێكى پۆژه له دوو كه‌لى ئاهى جيلوه‌گای زاتى خودا، ته‌واوى جيهانى بوون بووه به ئاگر.

سه‌حه‌ر واته ده‌ستپێك و سه‌ره‌تا، كه مه‌به‌ستى شاعیر لێ ئه‌زهل، واته ده‌ستپێكى بوونه. هه‌روه‌ها شاعیر به هۆى وشه‌ى ئاگر (آتش)، كه له نيوه‌دێرى دووه‌مدا هاتوه، وشه‌ى دوو كه‌لى (دود) له‌به‌ر ئه‌وه به‌كارهێناوه تاكو ئه‌مه ده‌ربخات؛ كاتێك جوانى ئه‌زهل ده‌ركه‌وت، هه‌موو بوونى ته‌نیه و هه‌موو بوون بووه به جوانى. واته په‌روه‌ردگار، كه جوانى په‌هايه كاتێك له جيهاندا ده‌رده‌كه‌وێت، ئه‌وا جوانى به‌كه‌شى له هه‌موو گه‌ردووندا بلاوده‌بێته‌وه و ده‌ركه‌وته‌كانى جوان ده‌بن، بۆیه عه‌شقیش، كه هه‌ر به هۆى ئه‌م جوانى په‌هايه‌وه هاتوه‌ته‌كایه‌وه، جيهانى بوونى له‌خۆ ده‌گرێت، هه‌موو توخمه‌كانى بوون له‌لایه‌ك ده‌بن به عاشقى یه‌كتر و له‌لایه‌كى تر ده‌بن به عاشقى جوانى په‌ها و ئاگرى ئه‌م عه‌شقه گر له هه‌موو گه‌ردوون به‌رده‌دات و ئه‌م جيهانه سه‌رانسه‌ر ده‌بێت به عه‌شق.

ئه‌گه‌ر سه‌رنجێك له چه‌ند دێرى پێشوو ده‌ین، بۆمان پوونده‌بێته‌وه صافی باوه‌رى به‌مه‌یه، سه‌ره‌تا جوانى ده‌بێته هۆى هاتنه‌دیی عه‌شق و ئه‌وه وێنه‌ى مه‌عشووقه، كه به‌ده‌ركه‌وتنى واده‌كات عه‌شق په‌یدا بێت و هه‌موو گه‌ردوون یه‌كپارچه بێت به عه‌شق.

2-4 عه‌شق و خه‌م

به‌پێى ئایاتى قورئان و فه‌رمووده‌كان، مړۆف سه‌ره‌تا له به‌هه‌شتى به‌رىن له‌لای په‌روه‌ردگار نیشه‌جی‌بووه و له په‌ناى زاتى خودا به‌خۆشى و دلێكى شاده‌وه ژیاوه. به‌لام ئیره‌ى شه‌یتان به‌پێگه‌ى مړۆف و هه‌له‌تاندنى وایكرد مړۆف له به‌رانبه‌ر خودا نافه‌رمانى بكات و تووشى یه‌كه‌مین گونا هه‌بێت، به‌مه‌ش له به‌هه‌شت و له مه‌نزله‌گه‌ى خۆى دووربه‌كه‌وێت و نیشه‌جی شوینێكى غه‌ریب بێت. عاریفانى هه‌ر به‌پێى ئه‌م ئایه‌تانه بۆچونه‌كانیان داده‌پێژن و باوه‌ریان به‌مه‌یه، كه له ئه‌زهل و له په‌یمانى ئه‌له‌ستدا خودای گه‌وره كاتێك ده‌ركه‌وت، پۆحه‌كان توانیان

سهرنجیک له پوخساری پهروهردگار بدن و به یه کهم پوانین ببن به عاشقی خودا و دواى
 ئافراندى گهردوون و دوورکه وتنه وهیان له مه عشووق، هه لوه دای گه رانه وه و خه می دووری له
 دهروونی مروڤدا بلیسه ی سه ندووه (حیدری و رمضانی پارسا 1397، 56).

ههروه ها عاریفان بوچوونیان وایه ئه گهر ئه و رهنج و خه مانه ی مروڤ پیپانه وه ده نالیئیت
 بو بابته مادی و کاتییه کانی پوژانه نه بیئت و بو جودایی له مه عشووقی حه قیقی و مه نزلگه ی
 حه قیقی بیئت، ئه گهر ههروه ک ژههر تالیش بیئت، به لام له لای عاشق له گیان شیرینتره. چونکه
 ده بیته هو ی خو شه ویستی و به زه یی پهروهردگار، بو یه عاشق ئه م دهر د و رهنجه ی له
 هه توانکردنی خه مه کانی پی باشتره (جواهریان و اذر پیوند 1397، 9).

ئه م ههستی غه ربیی و دلته نگیه یه کیکه له گرنگترین بابته کان له عیرفانی عاشقانه دا، که له
 شیعری شاعیرانی سه ر به م پچکه یه دا به رجه سته و دیاره و بوو ته هو ی ئه وه ی به ره می
 ناوازه له م بواره دا بئافریئریئت. ئه م بابته له هو نراوه کانی مه ولانای پومیشدا ئاشکرایه. مه ولانا
 له به شیک زور له هو نراوه کانیدا، چ له مه سنه وی و چ له دیوانی شه مسدا، حیکایه تی غه ربیی
 مروڤ و خه می هیجران و جوودایی ئه وی نیشانداوه. ده توانین بلیین هه ر له ده ستپیک
 ده فته ری یه که می مه سنه وی و له یه که م دیئیدا، چیرۆکی غه ربیی پوخی مروڤ و گازنده کانی
 له جیهانی خاکی ده گیرد ریته وه (عناقه و کلاهدوز 1389، 175):

بشنو ازنی چون حکایت میکند از جدایی ها شکایت میکند
 کز نیستان تا مرا ببریده اند در نفیرم مرد و زن نالیده اند
 هرکسی کو دورماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش
 (سروش ج 1 1376، 5)

گوئیگره له نه ی که چو ن باس له جودایی ده کات و له هیجران و جیا بونه وه گله یی و گازنده
 ده کات. شاعیر ده لیئت، هه ر له و پوژه ی منیان له ئه سل و زیدی سه ره کیی خو م “نیستان”
 جیا کرده وه، پیاو و ژن له بهر ناله و کپووزانه وه ی من، ده ستیانکرد به ناله و شیوه ن و له گه ل
 من له خه م و ژانی جودایی ده یاننانلان. لیژره مه به سستی شاعیر پوخی مروڤه؛ له بهر ئه وه ی له و

پیڤه و پایه‌ی، که هه‌یبوو، بۆ جیهانی مادده دابه‌زینرا، بۆیه زۆر به‌مه خه‌مبار ده‌بیت و ده‌یه‌ویت بگه‌رپه‌ته‌وه بۆ به‌ره‌ت و ئه‌سلای خۆی. هه‌روه‌ها هه‌ر که‌سێک له‌ سه‌رچاوه و به‌ره‌تی خۆی دوورکه‌وتبێته‌وه، له‌ ئه‌نجامدا ده‌که‌وێته‌ جموجۆل و هه‌ولده‌دات بگات به‌ مه‌نزلگه‌ی سه‌ره‌کیی خۆی (دیدارجان).

مه‌ولانا مه‌رگ به‌ تاکه‌رپیڤه ده‌زانیت بۆ چاره‌سه‌ری ئه‌و خه‌م و ژانه‌ی ده‌روونی ئه‌ویان ته‌نیوه، واته‌ به‌ برۆای شاعیر له‌به‌ر ئه‌وه‌ی دۆای مردن پۆخ له‌ زیندانی جه‌سته‌ پرزگاردیه‌بیت و ده‌گاته‌ باره‌گای حه‌ق، بۆیه جگه‌ له‌ مه‌رگ هه‌یچ شتێک به‌ چاره‌سه‌ر نازانیت بۆ کۆتاییه‌یتان به‌م دلته‌نگی و خه‌م و ئازاره‌:

دردی است غیر مردن آنرا دوا نباشد پس من چگونه گویم کین درد را دواکن
(فروزانفر 1376، 764)

ئه‌وه‌ی مه‌ولانا له‌ شاعیرانی تر جیا ده‌کاته‌وه، ئه‌وه‌یه که هه‌رچه‌نده به‌شیکی زۆری هۆنراوه‌کانی سه‌باره‌ت به‌ ئیش و ئازاره‌کانی مرو‌فه‌ به‌ هۆی دووربوونی له‌ په‌روه‌ردگار، به‌لام به‌ شاعیریکی دلشاد و پر له‌ ئۆمید ناسراوه. به‌ تایبه‌ت له‌ دیوانی شه‌مسدا که هه‌ر کاتێک له‌ ویسالی شه‌مسدا بووبیت که‌لامی پر بووه له‌ شادی و هه‌ر کاتیکیش ژیا‌نی به‌بی ئه‌و به‌سه‌ر بردبیت خه‌میکی ئاوێته‌ به‌ شادی له‌ هۆنراوه‌کانی په‌نگیداوه‌ته‌وه. عه‌بدولحوسین زه‌رپنکۆب ده‌رباره‌ری مه‌ولانا ده‌لێت: ”دیمه‌نی شادی له‌ دیوانی شه‌مسدا به‌ جۆریکه‌ که‌مه‌تر له‌ غه‌زه‌لی شاعیرانی تر به‌دیده‌کریت، حاله‌تیکی پر له‌ گرو‌تین و لیوانلیو له‌ شه‌وق و جووله‌ که‌ وه‌کو تایبه‌تمه‌ندییه‌ک له‌ زۆرینه‌ی غه‌زه‌له‌کانی مه‌ولانا دا به‌رجه‌سته‌یه‌“ (زرنکوب 1363، 298):

مردم بودم زنده شدم گریه بدم خنده شدم

دولت عشق آمد و من دولت پاینده شدم

(فروزانفر 1376، 539)

من دل مردوو بووم و دلم زیندوو بووه‌وه، هه‌میشه خه‌مبار بووم و به‌ هاتنی عه‌شق شادبوومه‌وه و پایه‌دار بووم.

گل از نسرين همی پرسدکه چون بودی در این غربت؟

همی گوید خوشم، زیرا خوشیها از آن دیار آمد

(فروزانفر، 1376، 243)

گول له نه سړینی پرسى که له ئاواره یی و غه ریبیدا ژيانته چوڼ بووه و چوڼت به سه ربردووه. نه سړینیش له وه لameda پيی ده لیت، من دلکی خوشم هه یه له بهر نه وه ی خوشییه کانی ئیره ش هی جیهانی بالان، بویه پیانه وه دلخوشم.

به پیچه وانه ی مه ولانا، به شیکی زوری قسه کانی صافی له دیوانه کهیدا له بازنه ی جووادی و ئه و خه م و ئازارانه دا ده سوو پینه وه، که به هو ی دووری له مه عشووق پیانه وه ده نالینیت. زوربه ی شیعه رکانی ده رخره ی گریه و خه م و ئازاری سه رچاوه گرتوو له دووری و جودایی، یاخود گوزارشتن له مه یل و هه سره ت بو گه یشتن به مه عشووق. له شیعه رکانیدا خه م و تاسه به جوړیک دل و ده روونی صافیان ته نیوه و سینه ی له داخی دووری به جوړیک سووتاوه که ده لپی ده رد و ئازار له گه ل صافی له دایکبوونه و بوونه ته به شیکی دانه پراو له وجودی ئه و که نه شه وی بو ماوه ته وه نه پوژ، چونکه به رده وام کاری شیوه ن و داد و هاواره:

له ده ردی دل له جه رگی کول له داغی سینه که ی سووتاو

به پوژم داد و روپویه له شه ودا شیوه ن و شینم

(صافی 2004، 180)

سه ره پرای نه وه ی خه م و ئازار بوونه ته به شیکی دانه پراو له وجودی شاعیر، صافی باوه پی وایه ئه و ئازاره ی له نه نجامی خه می دووری یار تووشی ها تووه به پزیشک و لوقمانی هکیم چار سه رناکریته، چونکه برینی ئه م ئازاره هه ر له نه زه ل و له نه نجامی دوور که و تنه وه ی مرو ف له مه عشووق ها تووه ته کایه وه، بویه ته نها به گه پانه وه و توانه وه له زاتی مه عشووقی نه زه لیدا، ئه م زامه ده رمان ده کریته:

ده ردی دووری به و ته بیبانه عیلاجی نا کرئ

(زام تقدیر ازل با داروی لوقمان چ کار)

(صافی 2004، 161)

ههروهك باسمانكرد عاریفان بهو ئیش و دهردهی له ئهنجامی دووری له پهروهردگار دهرونیان ئازار دهدات، خه مبار نابن و به پیچهوانهوه، چونكه ئهم ئازاره له لایهن مه عشووقی حهقیقییهوه بۆیان هاتووه و دهبیته هۆی نهمانی خۆپهسهندی و لووتبه رزی بۆ پڕیوار و دهرئه نجامه كەش گه یشتن و توانه وهیه له زاتی خودا، بۆیه به تاسه وه به رهو پووی دهچن. ئهم بۆچوونه له شیعی صافیش پهنگیداوه ته وه:

گشته اسیر بند او جان و دل از کمند او

عاشق دردمند او خوش بودش همین عذاب

(صافی 2004، 354)

ئهگه رچی به هۆی ئاگری خه می دووریم له مه عشووق هه ناسه م بۆنی دلیکی سووتاوی لیی دیت، به لام له بهر ئه وهی ئهم ئاگره له خه م و كه سه ری عه شقی تویه، بۆیه من له هه ردوو جیهان هیچ شتیکی ترم جگه له م ئازاره ناویت.

5-2 عه شق و دل

دهتوانین بلین به شیوهیهکی گشتی دل به دوو واتا دهردهكه ویت. له واتا باوهكهیدا، دل پارچه گوشتیکه له ناو جهسته، كه له سینگی مروڤدا جیگیره و هۆکاری سه رهکی سوورانه وهی خوینه. واتایهکی تری دل، كه له عیرفاندا باسی لیوه دهكریت ئه وهیه دلی مروڤ شوینی مه عریفه و باوهپ و ئیمانه (شجاری و گوزلی 1392، 140). له عیرفاندا دل پیگهیهکی دیار و به رجهستهی ههیه، ئه مهش دهگه پیته وه بۆ ئه و ئایهت و فه رموودانهی له بارهیه وه هاتوون. به باوهپی عاریفان دل مه لبه ندی ته جه لالی عه شق و جیلوهی یاره، چونكه ”دل توانای دركردنی زاتی هه موو شته كانی ههیه، ئه گه ر به نووری باوهپ و مه عریفه پووناك بیته وه، دهبیته ئاوینهی دهركه وتنی هه موو مه عاریفه خوداییه كان“ (زه ند 2011، 58)، واته به پاكرگرتن و جه لادانی، هۆكاریکی گرنگ دهبیته بۆ ناسین و دهركه وتنی مه عشووق تیایدا، ”چونكه پهروهردگار هه میشه

پروو له دلیکی پاک و بیگری و گول دهکات تاكو بتوانیت هه موو شتیک تیایدا ببینیت" (کشفی 1400، 258).

له لایه کی تر، ههروهک پیشتیش باسکرا مروف له گهله عهشق له دایکبووه، واته هه ره له ئهزه له وه و به بینینی جوانی رهها، سروشت و زاتی ئینسان ئاویتته بووه به عهشقه وه. عهشقیش هه میسه به شوین دلیکی پاکدا گهراوه تاكو تیایدا ته جه للابكات. چونكه دل سهنته ری ده ركه وتنی عهشقه. بویه ده توانین بلین "له عیرفاندا عهشق پو لیکى ناوه ندی ده گیریت و دل ده بیته مه لبه ندی سه ره له دانی عهشق. به واتایهک، چه قی تیوری مه عریفه ناسیی عیرفانی، واته دل و عهشق به یه که وه ده به نه زه مینه سازی مه عریفه ی عیرفانی" (زه ند 2011، 150). که واته له بهر ئه وه ی ئامانجی عیرفان ناسین و گه یشتنه به حق، عهشق هو کاریکه ده مانگه یه نیت به مه به ست، چونكه هه نگا وه کانی رپیوار به ئاراسته ی مه عریفه و گه یشتن به حق تو کمه تر ده کات، ئه مه ش ته نها له دلا و به لابر دنی خلت و خه وشه کانی به ره مه دیت. ویلیام چیتیک له کتیی عه شقی ئیلا هیدا سه باره ت به پیگه ی دل و په یوه ندی له گهله عهشقه وه ئه وه ده خاته پروو، که ئامانج له ئافران دنی دل، عهشق و خو شه ویستی بووه بو خودا. واته ئه گه ره عهشق بو خودا نه بوا یه، شتیک به ناوی دلش نه ده بوو، چونكه له روانگه ی عیرفان؛ خودا بو ئه وه گه ردوونی ئافران دووه تاكو بناسریت و به ناسینی له لایه ن بوونه ورانه وه عه شقیکی دوو لایه نه بیته کایه وه و له وه لامی میهره بانیی پهروه ردگارا، ئیمه ش ده بیته بین به عاشقی خودا و مه لبه ندی ئه م عاشقی و مه عشو و قییه ش ته نها دله. هه ره بویه به باوه ری عاریفان دل بو خو شه ویستی حه ق هاتو ته کایه وه (چیتیک 1399، 227).

گرنگترین رپگه بو گه یشتن به خودا، ناسین و مه عریفه ی حه قه و ئه م مه عریفه یه ش ته نها له دلی ئینساندا دیته دی، ئه ویش به وه جو شو خو ره و شکه وتنی عهشق له دلا. له لای مه ولانای رومی دل گرنگییه کی تاییه ت به خو ی هه یه، به باوه ری ئه ویش تا که شوین که بتوانیت ئه م ئه رکه (ناسین و مه عریفه ی حه ق) به ئه نجام بگه یه نیت، دله. مه ولانا ئه م دله بچو وکه که له

به‌رانبهر ئاسمان و ده‌ریاکان وه‌کو د‌ل‌و‌پ‌یک وایه، شوینی گه‌وه‌ریکی مه‌زن به ناوی عه‌شق و مه‌عریفه ده‌زانیت، که خودا پ‌یی به‌خشیوه:

قطره دل را یکی گوهر فتاد کان به دریاها و گردونها نداد
(سروش 1376، 50)

له‌ناو د‌لی ئیمه که به قه‌د د‌ل‌و‌پ‌یکه، گه‌وه‌ریک هه‌یه په‌روه‌ردگار نه به ده‌ریا و نه به گه‌ردوونی نه‌به‌خشیوه.

که‌واته گه‌وره‌یی و بچووی پ‌یوه‌ر نییه ب‌و به‌ها و گرنگی، هه‌روه‌کو د‌ل به‌و قه‌باره بچووه‌کی هه‌یه‌تی که‌چی تایبته‌ت کراوه به عه‌شق و مه‌عریفه‌ی په‌روه‌ردگار.

هه‌روه‌ک باسکرا، ه‌و‌کاری گرنگ‌پ‌یدانی عیرفان به د‌ل و عه‌شق ب‌و چه‌ند ئایه‌ت و فه‌رمووده‌یه‌ک ده‌گه‌ر‌پ‌ته‌وه، که عاریفان پشت‌پ‌یدیه‌به‌ستن ب‌و به‌لگاندنی ب‌و‌چوونه‌کانیان. ب‌و نموونه له یه‌ک‌یک له فه‌رمووده‌کاندا هاتووه: "لا یسعی ارضی و لا سمائی و لکن یسعی قلب عبدی المومن" (الحسانی، 2016: 7) واته زه‌وی و ئاسمانه‌کانم جیگه‌ی منیان ت‌یدا ناب‌یته‌وه، به‌لام د‌لی به‌نده‌یه‌کی ب‌روادارم، من له‌خ‌وده‌گر‌یت. که باس له پ‌یگه‌ی د‌ل ده‌کات له‌لای خودا. مه‌ولاناش له مه‌سنه‌ویدا به جوانی گه‌وره‌یی د‌ل نیشاندهدات و له زمانی پ‌یغه‌مبه‌ره‌وه ده‌ل‌یت، که خودا فه‌رموویه‌تی ته‌نها له د‌لی ئینسانی ئیماندار و یه‌کتاپه‌رستدا جیگای ده‌ب‌یتته‌وه:

گفت پیغامبر که حق فرموده است من ننگم هیچ در بالا و پست
در زمین و آسمان و عرش نیز من ننگم این یقین دان ای عزیز
در دل مؤمن بگنجم ای عجب گر مرا جویی در آن دلها طلب
(سروش 1376، 120)

پ‌یغه‌مبه‌ر گو‌تی خودا فه‌رموویه‌تی، من نه له‌سه‌ره‌وه و نه له‌خواره‌وه جیگام ناب‌یته‌وه، (واته خودا نه له ئاسمان و نه له زه‌وی جیگای ناب‌یته‌وه)، به‌لام له د‌لی ئینسانی ئیمانداردا جیگام ده‌ب‌یتته‌وه، و ئه‌گه‌ر ده‌ته‌و‌یت به شوین من(خودا) دا بکه‌ویت پ‌یویسته له‌ناو د‌لی ئه‌وان په‌روه‌ردگار بد‌و‌زیتته‌وه. که‌وايه خودا له د‌لی ئینسانی ئیمانداردا ته‌جه‌للا ده‌کات و جیگای

دهبیته وه و مرۆف له ویوه دهگاته مهعریفه و ناسینی حق، ئەو دەسکەوتەش له ڕیگهی عەشقه وه به دەستدیت، چونکه تهنه ئینسانی عاشق ئامادهیه له پیناو گهشتن به یار گوێرایه لی تهواوی فرهمایشتهکانی مهعشوق بیت و واز له ههموو دلبه‌ندییه‌کانی خۆی به‌یئت و به‌خۆبه‌دوورگرتن له‌ سیفاته‌ نه‌شیاوه‌کان و جه‌لادانی دڵ، ئاماده‌ی ده‌رکه‌وتنی حق ته‌عالا بیت.

له‌لای صافی هیرانیش دڵ پیگه‌یه‌کی به‌رجه‌سته و دیاری هه‌یه، به‌ جوړیک له‌ دیوانه‌که‌یدا که‌متر غه‌زه‌لیک به‌رچاوده‌که‌وێت ئەم وشه‌یه‌ی تیدا به‌کارنه‌هاتبیت. ته‌نانه‌ت له‌ شیعریکدا که‌ به‌ شیوه‌ی مه‌سنه‌وی هونراوه‌ته‌وه؛ بۆ زیاتر به‌رزراگرتنی پیگه‌ی دڵ، دژایه‌تی خۆی بۆ شیعریکی به‌ناوبانگی مه‌ولانای رۆمی “نی نامه” ده‌رده‌بریت و تیایدا به‌ پیچه‌وانه‌ی مه‌ولانا، که‌ ده‌لیت گوێ له‌ نه‌ی بگره‌ “بشنو از نی”، صافی داوا ده‌کات گوێ له‌ نه‌ی نه‌گرین، به‌لکو گوێ له‌ دڵ بگرین “بشنو از دڵ” و له‌ چه‌ندین دێردا پیگه‌ی دڵ له‌لای خودا نیشانداده‌ت و پۆلی دڵ له‌ ناسین و گه‌شتن به‌ مه‌عشوق ده‌خاته‌پوو:

دل همیشه جلوه‌گاه رحمت است	مظهر نور ضیای وحدت است
دل مکان کان او ادنی بود	دل مقام کنز لاینفی بود
جزء در کل است دل زین کائنات	کائنات از کل جزءش سانحات

(صافی 2004، 493-494)

دڵ هه‌میشه‌ کانگا و شوینی ده‌رکه‌وتنی دلوڤانی و سۆزی په‌روه‌ردگاره، هه‌روه‌ها دڵ شوینی ده‌رکه‌وتن و ئاشکرا‌بوونی نوور و پووناکی زاتی خودا، که‌ هه‌مان یه‌کیتی بوونه. دڵ هه‌مان ئەو شوینه‌یه، که‌ پیغه‌مبه‌ریش به‌هۆیه‌وه‌ گه‌یشه‌ نزیکت‌ترین شوین له‌ خداوه (لێره‌دا شاعیر ته‌فسیریکی شاعیرانه‌ی بۆ ئایه‌تی “فکان قاب قوسین أو ادنی”^(۲) کردووه‌ و ئەگه‌ر دڵ بگاته‌ پله‌ی قه‌ناعه‌ت له‌لایه‌ن مه‌عشوقه‌وه‌ نیشانه‌ و ئاماژه‌ی بۆ دیت و ده‌بیته‌ دلکی خاس و دلی ئیمانداری کام‌ل‌یش به‌ وینه‌ی عه‌رشی په‌روه‌ردگاره. له‌ دیری سییه‌مدا؛ دڵ به‌شیکه‌ له‌م کائیناته‌ چونکه‌ هه‌موو شتیک له‌ بووندا پاژیکه‌ له‌ گشت و کائیناتیش به‌شیکن له‌ دروستکراوانی خودای گه‌وره‌ و دل‌یش شوین و ئاوینه‌ی ناو و سیفاته‌ جوانه‌کانی خودایه‌.

صافی باوه‌ری به‌وهیه که دل گهنجینه‌ی راز و نه‌ینیه‌کانی په‌روه‌ردگار و ته‌نها دلی مروّف توانای هه‌یه له حه‌قیقه‌تی شته‌کان تی‌بگات، چونکه حه‌قیقه‌تی بوون و جوانیی ره‌ها ته‌نها له‌ناو دلدا ته‌جه‌للا ده‌کات، ئەمەش بو رێژه‌ی دلپاکیی ئینسان ده‌گه‌رێته‌وه، چونکه ده‌بی‌ت دل و ده‌روونی مروّف له ژه‌نگار و خه‌وشه‌کان پاک‌بکری‌ت تا‌کو وه‌کو ئاوینه‌یه‌ک ته‌واوی ناو و سیفاتی خودا تیایدا ته‌جه‌للا بکات، ئەمەش ته‌نها به‌ هی‌ز و تینی عه‌شق ده‌کری‌ت:

مصحف دل آیت مولا بود مظهر اسرار ما اوحی بود

از کتاب دل حکمها گوش دار تا شوی زین کنه عالم هوشیار

(صافی 2004، 493-494)

دل گهنجینه و خه‌زینه‌ی نیشه‌کانی په‌روه‌ردگار و سه‌رچاوه و هوکاري تی‌گه‌یشتن له نه‌ینیه‌کانیش وه‌کو سروش(وه‌حی) له‌ناو دلی ئی‌مه‌دا ته‌جه‌للای کردووه. هه‌روه‌ها گو‌ی له ئاموژگارییه‌کان و بریاره‌کانی کتییی دل بگره‌ بو ئەوه‌ی له رینگه‌ی عه‌شقه‌وه بگه‌یت به‌ مه‌عریفه و له ته‌واوی حه‌قیقه‌تی بوون تی‌بگه‌یت.

شاعیر له‌به‌ر ئەوه دل به‌ گهنجینه‌ی راز و نه‌ینیه‌کانی په‌روه‌ردگار ده‌زانیت، چونکه ئەم دل‌ه هه‌ر له ئەزه‌له‌وه به‌ وینه‌ی عه‌شق خه‌ملێنراوه و ئەوه‌ی له دلی عاریفدا ره‌نگه‌داته‌وه وینه‌ی مه‌عشووقی حه‌قیقیه‌. به‌ باوه‌ری صافی ئەم دل‌ه ویرانه‌یه داوای گه‌رانه‌وه و یه‌ک‌بوون ده‌کات له‌گه‌ل زاتی خودا، به‌لام ئەم جیهانه به‌ربه‌ستیکه و وه‌کو قوفلی‌ک وایه که به‌ر ده‌رگای مالی دل دراوه:

گنج توحید ز ازل این دل ویرانه ماست برزخ هستی ولی قفل در خانه ماست

(صافی 2004، 373)

ئه‌نجام

بنه‌مای سه‌ره‌کیی هزری مه‌ولانا جه‌لاله‌ددینی پ‌ومی و صافی هیرانی له‌سه‌ر عه‌شق بنیادنراوه و عه‌شق لایه‌نیکی به‌رجه‌سته و دیاری جیهانبینی ئه‌وان پیکده‌هینی‌ت. چه‌مکی عه‌شق لای هه‌ردوو شاعیر به‌ زۆری هاوشیوه‌یه و ئەمەش بو ئەو په‌یوه‌ندییه پ‌و‌حی و هاوچه‌شنیه

دهگه پیتته وه، که له دهروونی شاعیرانی سهر به عیرفانی عاشقانه دا ههیه. واته هه چهنده مهولانای رۆمی و صافی هیرانی هه ریه که یان شیوازیکی تاییهت به خویان له سلوک و برینی قوناغه کانی عیرفان ههیه، به لام ئامانجی ههردووکیان گه یشتنه به مه عشووق و یه کیتی بوون له ریگهی عه شقه وه.

مه بهستی ههردوو شاعیر له عه شق، عه شقیکی حه قیقییه، چونکه ئه وان عه شق به ئه زهلی و ئه بهدی دهزانن و هۆکاری هاتنه دیی جیهان، بۆ عه شقی خودا و بۆ جوانیی خوی دهگه پیتته وه که بووه ته هوی به دیهاتنی بوون. ههروه ها پینانویه ته نها یه ک حه قیقهت ههیه، ئه ویش خودایه و گهردوون به جیلوه و تهجه لالی مه عشووقی حه قیقی داده نین.

په یوهست به په یوهندی نیوان عه شق و جوانیدا، به باوه ری مهولانای رۆمی و صافی هیرانی؛ ئافرانندی ئه م گهردوونه به هوی عه شقی خودا بۆ جوانیی خوی بووه. هه چهنده مهولانا له په یوهندی نیوان عه شق و جوانیدا، ههردوو جۆری په یونددیه که له شیعره کانی به دیده کرین، واته هه م جوانی به هۆکاری عه شق دهزانیت و هه م برۆای به وهیه عه شق واده کات جوانی دروستبیت، به لام صافی هیرانی ته نها جوانی به هۆکاری په یدابوونی عه شق دهزانیت.

له په یوهندی نیوان عه شق به خه مه وه، مهولانا و صافی ته وایی خه م و ناله ی مرۆف له م جیهانه دا بۆ دووری و جیا بوونه وه بۆ مه عشووقی ئه زهلی دهگه پیتته وه. له لایه کی تره وه، هه چهنده لای ههردووکیان خه م هاوړیی به رده وایی عه شقه که یانه، به لام دیمه نی شادی و ئومید لای مهولانا به رجه سته تره و عیرفانی صافی رهنگی خه م و ئازار و رهنجی زیاتری پیوه دیاره.

پهراویزه کان

۱- قیاس بریتییه له وتهیه ک که له چه ند پینشها تیک (قضیه) پیکهاتوو و په یوهندیان له گه ل یه کتری ههیه: (ئاسن، کانزایه؛ هه ر کانزایه ک له ئه نجامی گه رمکردنه وه لیک ده کیشریت، که وایه هه ر ئاسنیک له ئه نجامی گه رمکردنه وه لیکه کیشریت).

ئه و پینشها تانه ی پیکهینه ری قیاسن پینان ده گوتریت پینشه کی (مقدمه) که له دوو بهش پیکدیت:

صغرا: ئەو بەشەیه که دەمانەوێت بپاری لەسەر بەدەین وەک نموونەی سەرەو، (ئاسن، کانزایە) کبرا: دەرئەنجامی صغرایە و بۆ پروونکردنەو و بپاردان لەسەر یاسای گشتیی بابەتەکیە، که لە نموونەی سەرەو (هەر ئاسنیک لە ئەنجامی گەرمکردنەو، لیکدەکێشێت). Invalid source specified.

۲- بە بەرزاییەکانی سەر دیواری شوورا و قەلاکان لە کۆندا دەگوترێت، که سەرباز و تیرهاوێژەکان لە نیوان خۆیان دەپاراست.

۳- ئایەتی 9ی سوورەتی نەجم

سەرچاوەکان

- ابراهیم رحیمی زنگنه، و همایون شکری. "رابطه حسن و عشق در عرفان اسلامی." *دانشگاه محقق اردبیلی*، 1394: 1. افلاطون. *ضیافت*. تهران: انتشارات جامی، 1381.
- ایرج کشفی. *ابنه عشق*، شرح موضوعی *اثر مولانا جلال‌الدین محمد بلخی*. تهران: انتشارات نارون، 1400.
- بابک شمشیری. *تعلیم و تربیت از منظر عشق و عرفان*. تهران: انتشارات طهوری، 1385.
- بدیع الزمان فروزانفر. *کلیات شمس تبریزی*. تهران: انتشارات امیر کبیر، 1376.
- بنیامین ابراهیموف. *عشق الهی در عرفان اسلامی*. تهران: نگاه معاصر، 1388.
- بهمن نزهت، علی رضا مظفری، و سمیه جبارپور. "سیر و تطور نظریه عشق در ارا و اندیشه های عرفانی-فلسفی روزبهان و ابن دباغ." *متن پژوهی ادبی*، 1397: 7-32.
- جعفر سجادی. *فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی*. تهران: طهوری، 1370.
- جلال ستاری. *عشق صوفیانه*. تهران: نشر مرکز، 1400.
- حمید جواهریان، و حسین اذر پیوند. "گریه در متون نظم عرفانی." *نشریه علمی سبک شناسی نظم و نثر فارسی*، 1397: 1-17.
- داود بسطام. "بررسی عشق و محبت در آثار احمد غزالی در مقایسه با عین القضاة." *پایان نامه*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، 4، 1392.
- زهره نجفی. "فراز و فرود جایگاه عاشق و معشوق در هر دوره، تغییر ماهیت معشوق به زمینی یا آسمانی و تغییر دیدگاه شعرای معاصر در عشق ورزی." *پایان نامه کارشناسی ارشد*. 4، 1400.
- سعید کرکه آبادی. *عشق و عرفان در دیوان شیخ علاء الدوله سمنانی*. سمنان: حبله رود، 1392.
- سیدعلی محمد سجادی. "اگر نبودی عشق." *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت معلم*، 1382: 21.
- سیروان زمند. "مه‌عریفه و حقیقت له نیوان فلسفه و عرفان له شیعه‌مکانی ((مه‌حوی)) دا." *نامه‌ی دکتورا*. هملیر: زانکوی سه‌لاحمدین، کۆلنژی زمان، 2011.
- سیمین انصاری فرد. "جلوه‌های عشق در مثنوی معنوی." *پایان نامه کارشناسی ارشد*. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، 3، 1375.
- صافی. *دیوانی صافی*. هملیر: چاپخانه‌ی وزارت‌ی پەروەردە، 2004.
- عباس بخشنده بالی، و علی اکبر شوبکلایی. "جلوه‌های عاشقانه نظام وحدت وجود ابن عربی در رباعیات و غزلیات بیدل دهلوی." *فصلنامه علمی عرفان اسلامی*، 1397: 51-66.
- عبدالحسین زرینکوب. *جستجو در تصوف ایران*. تهران: انتشارات امیر کبیر، 1363.
- عبدالرحیم عناقه، و الهه کلاهدوز. "بررسی غربت انسان در اشعار مولانا." *پژوهشنامه زبان و ادب فارسی (گوهرگویا)*، 1389: 161-188.
- عبدالکریم سروش. تهران: انتشارات علمی فرهنگی، 1376.
- ج. تهران: انتشارات علمی فرهنگی، 1376.
- عبدالکریم سروش ج. 1. تهران: انتشارات علمی فرهنگی، 1376.
- علی اکبر بزی، احمدرضا فرزانه، و بهروز رومیانی. "مقایسه مفهوم عشق در غزلیات عطار، مولوی، سعدی، حافظ." *فصلنامه بهارستان سخن*، 1400: 191-216.
- عین الله خادمی، و اکرم باغخانی. "تبیین دیدگاه هستی‌شناسانه ابن سینا پیرامون عشق." *پژوهشهای هستی‌شناختی دو فصلنامه علمی- پژوهشی*، 1393: 69-84.

- فاطمه ابویسانی، و فاطمه مجیدی. "تقابل غم و شادی در غزلیات عطار." مجموعه مقالات نهمین همایش بین المللی ترویج زبان و ادب فارسی، 1393.
- قاسم میرآخوری. عشق، زن و ویبایی از نگاه محی الدین ابن عربی. تهران: کوهسار، 1399.
- کازم حسینی. جوانیناسی ععیرفانی له شیعره کانی شیخ نوورهدینی بریفکانی دا. سلیمان: چاپخانه ی گنج، 2018.
- محمد بن اسماعیل بن ابراهیم البخاری. صحیح البخاری. دمشق: دار ابن کثیر، 2002.
- محمد حسن حائری. مبانی عرفان و تصوف و ادب فارسی. تهران: نشر علم، 1386.
- محمد قزوینی، و قاسم غنی. دیوان حافظ. تهران: سینا، 1320.
- محمد مهلا مصطفی. دیوانی صافی. هملیر: چاپخانه ی وزارت ی پهرورده، 2004.
- محمدرضا نگوام. مقامات عارفان. تهران: صبح فردا، 1393.
- محمود حیدری، و داوود رمضانی پارسا. "غربت عارفانه در شعر حافظ و ابن فارض." دو فصلنامه مطالعات تطبیقی فارسی - عربی، 1397.
- محی الدین ابن عربی. عشق و عرفان. تهران: جامی، 1400.
- مرتضی شجاری، و زهرا گوزلی. "دل آدمی و مراتب آن در عرفان اسلامی." فصلنامه ادبیات عرفانی، 1392: 139-176.
- مهدی مروجی. معنویت سکولار، مغلوب معنویت خدا/باور. 11، 1400. <https://www.roshdmag.ir> (تاریخ الوصول 17، 5، 1401).
- ویلیام جیتیک. عشق الهی. تهران: سوفیا، 1399.

الملخص

مولانا جلال الدین الرومي وصافي الهيراني شاعران وعارفان مشهوران في الأدب الفارسي والكوردي، وضمن أشعارهم أنعكس موضوع العشق وخصائصه بشكل ملحوظ. وبالرغم من أن الأدباء ومختصي الأدب قاموا بالكثير من الشروح والتحليلات لأشعارهم، ولكن في ميدان المقارنة والتقييم لا يوجد لحد الآن عمل يتعلق بالجانب العشقي العرفاني عند هذين الشاعرين. لذلك في هذه الدراسة نسعى إلى أن نسلط الضوء على العشق وخصائصه والنقاط المشتركة والخلافية ونحدها بين هذين الشاعرين. والنتائج الموصولة إليها من خلال تحليل أشعارهما تفيد أن للعشق الحقيقي مجموعة من الخصائص، وتبدو في أشعارهما بنسب متفاوتة. وبالرغم من الفترة الزمنية المتباعدة بين الشاعرين، إلى أن وجهات النظر لديهما تبدو متشابهة وموحدة، والسبب يرجع إلى أن مصدر الفكر والرؤى عند الشاعرين كانت منبثقة من الشريعة والعرفانية الإسلامية.

الكلمات الدالة: العشق، العرفان، مولانا، صافي، عارف